

УДК 373.3.016

Чжу Цянь

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто питання формування в учнів молодших класів навичок співу. Аналізуються типові помилки вчителів музичного мистецтва, які гальмують процес навчання співу школярів. Розглянуто психологічні особливості учнів, у яких здатність до координації звуковисотних уявлень і співочих проявів стихійно не розвивається. Розкрито методи подолання існуючих у школярів молодших класів проблем розвитку звуковисотного й ладового слуху та навичок вокального інтонування, відповідно до типу нервової системи, особливостей сприйняття та стилю діяльності. Визначено подальші перспективи досліджень, пов'язані з формуванням у школярів навичок художньо-виразного виконання пісенного репертуару.

Ключові слова: учитель музичного мистецтва; школярі молодших класів; формування навичок співу.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми підвищення ефективності методики формування співацьких навичок в учнів молодших класів на уроках із музичного мистецтва пояснюється необхідністю прищеплення кожному школяреві навичок художньо-виразного співу, здатності до активного музикування й самовираження засобами вокального мистецтва.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові дослідження й прогресивний досвід переконливо доводять, що музичні завдатки, здатність до оволодіння навичками елементарного співочого виконавства доступні всім дітям, а їх розвиток успішно відбувається за умов застосування ефективних форм і методів, у яких враховуються властиві їм індивідуальні особливості (Н. Ветлугіна, О. Запорожець, Б. Теплов, О. Леонтьєв, О. Костюк, С. Наумова та ін.).

Натомість, з широкої практики добре відомо, що вчителям на уроках музичного мистецтва далеко не завжди вдається навчати всіх учнів співу: за даними науковців, до 10 % учнів молодших класів не оволодівають навичками інтонування й належать до категорії так званих «гудошників», тобто дітей, у яких не налагоджена координація між слухом і голосом, у результаті чого в більшості з них формується комплекс «співочої неповноцінності». Крім того, ще 47,5 % не оволодівають навичками інтонаційно чистого, виразного виконання розученого репертуару [2].

Усе це свідчить про важливість усвідомлення майбутніми фахівцями сутності тих проблем, які виникають у процесі формування в школярів

співочих навичок та оволодіння ефективними методиками, які дозволяють уникати типових помилок і досягати більш високих успіхів у справі вокального виховання школярів.

Мета статті – схарактеризувати існуючі проблеми, типові для широкої практики навчання співу школярів і методів їх подолання студентами в їх педагогічній практиці й надання методичних рекомендацій, які сприятимуть запобіганню типових помилок, властивих учителям-початківцям у процесі формування співочих навичок в учнів молодших класів.

Виклад основного матеріалу. Поняття запобігання, упередженості в науковій літературі зв'язується з уявленням про пропедевтику, що походить від грецької *proaideio* – випереджати. Найбільш широко поняття пропедевтики застосовується в соціології та медицині й розуміється як комплекс заходів, які дозволяють або уникати негативних явищ, наприклад – формування девіантної поведінки в школяра, поширення епідемії тощо (І. Бех, С. Маховська, Л. Попов, В. Сипченко, Т. Сущенко та ін.). У педагогічній думці поняття пропедевтики застосовується стосовно формування в студентів попередніх узагальнених уявлень стосовно мети, завдань, змісту професійної діяльності, настановних уявлень щодо організації власної навчальної діяльності тощо. Питання пропедевтики типових педагогічних помилок майбутніми викладачами вокалу досліджував Ян Сяохан [5]. У результаті було виділено категорії помилок, які здійснювалися на фонаційно-технологічному, художньо-виконавському та інтерпретаційно-комунікативному рівнях формування вокально-виконавського мистецтва.

Ураховуючи специфіку початкового етапу навчання співу школярів молодших класів, зосередимо увагу на педагогічних помилках, які стосуються питань фонаційно-технологічного рівня та знижують ефективність вокально-формувального впливу уроків музичного мистецтва.

Діагностика якості співочих навичок у школярів молодших класів дозволила встановити, що за результатами їх оцінки за критерієм точності інтонування вони поділяються на чотири категорії: вища – точне й фонаційно-досконале інтонування мелодійних зворотів із хроматичними послідовностями; достатня – інтонування діатонічних мелодійних зворотів із незначними фонаційними та інтонаційними вадами; задовільна – інтонування діатонічних мелодійних зворотів зі значними інтонаційними й фонаційними недоліками; незадовільний – учень не інтонує, а скандує, тобто належить до категорії так званих «гудошників».

Остання категорія учнів завдає вчителям найбільший клопіт: адже, якщо вони пробують співати, їх гудіння заважає іншим однокласникам, а якщо їм збороняють співати, ці учні залишаються поза межами педагогічної уваги, шукають собі розваги й тим самим заважають своїм однокласникам. Типовість цих помилкових позицій пояснюється об'єктивною складністю вирішення проблеми навчання співу таких учнів в умовах колективного музикування.

У пошуку ефективних методів звернемо увагу на те, що природа цієї проблеми в більшості випадків полягає у психологічних і психофізіологічних особливостях школярів. У наукових дослідженнях доведено, що більшість учнів, у яких виникають проблеми з інтонуванням, відрізняється невірноваженістю збуджувальних і гальмівних процесів нервової системи, і це проявляється, в одних випадках – у яскраво вираженій активності (можливо – і гіперактивності), а в другому випадку – у певній інертності школяра, його внутрішній скутості.

Розглянемо спочатку методичні прийоми, які дозволяють налагодити координацію слухових образів і співочих дій у надмірно активних школярів. Варто уточнити, що для надто активних учнів (важливо не плутати з гіперактивними) типовими є такі риси, як інтенсивність рухів і прояву емоцій, звичка розмовляти дуже швидко, гучно в низькому й обмеженому діапазоні «сі – ре¹», нездатність утримувати увагу на одному об'єкті протягом більш-менш тривалого часу, діяти на засадах дотримання певних інструкцій (М. Курчинка [4]). Ці властивості нервової системи позначаються й на особливостях музичної уваги, утворенні умовних рефлексів (чую – повторюю), на здатності до усвідомлення слухових уявлень і довільного керування своїми співацькими діями тощо. Отже, природному перебігу формування співочих навичок є, по-перше, слабка концентрація уваги, по-друге – надмірна швидкість реакцій і дій, яка пояснює, чому учень не прослухає вірєць, а паралельно з його звучанням починає співати, не зосереджуються на слуховому образі; по-третє – виражена скутість співочо-м'язового апарату; по-четверте – напрацьовані невірні навички скандування. Виходячи з цього, визначимо, які завдання та яким чином мають вирішуватися в роботі з цими школярами:

- сприяння відчуттю розслабленого стану корпусу та м'язів артикуляційного апарату, що здійснюється засобами порівняння відчуття напруження й розслаблення, «масажування» лицевих і шийних м'язів, виконання вправ перед дзеркалом тощо, які мають допомагати школярам усвідомлювати й контролювати власні відчуття;

- вправи на повторення окремих звуків або двозвучних поспівок, спрямовані на налагодження координації між слуховими образами та співом; сутність завдання доцільно довести до відома свідомості школярів, пояснивши, що спочатку потрібно послухати, а потім так само заспівати; концентрації уваги має сприяти звернення до школяра тихо, напівпошепки; доцільно також застосувати прийоми, які спрямовують увагу на звукових образах, наприклад – пропонувати слухати із закритими очима один – два звуки (краще всього – поспівку на звуках малої терції), а потім уже їх повторювати; активізувати здатність учнів цього віку до наслідування (найбільш доцільним тут буде наслідування зозулі «ку-ку», дудочці «ду-ду», застосування ігрових прийомів – «дражнилка», «муха-повторюха», «папуга» тощо);

- голосові вправи на розширення діапазону, яким на даному етапі користується учень («злітає ракета», «віє вітер», «завиває завірюха» тощо).

Ці вправи мають поєднуватися з рухами рук, що моделюють зміни у звуковисотності, що сприяє не тільки розширенню діапазону школярів, але й усвідомленню ними звуковисотних змін і утворення умовного рефлексу – здатності відтворювати голосом почуті звуки. Як правило, ці ігрові й рухово-співочі спроби приводять до успіху, і школярі починають правильно інтонувати й засвоювати всі більш складні ладово-мелодійні звороти.

У поодиноких випадках учням не вдаються пропоновані вище вправи, зокрема – їм не вдається наслідувати відносно високі звуки: «м'явкання» кошеняти, писк мишенятка, цвірінькання птахів, «підніматися голосом» разом із ракетою тощо.

Інколи це пояснюється хворобливим станом вокального апарату, частіше – уже засвоєними навичками скандування тексту, звичка до якого сформувалась у дитячому садку в результаті того, що музичний працівник не приділяв увагу розвитку музичних здібностей дітей і навчання співу, а домагався від них чіткої та гучної вимови тексту, створюючи тим самим перепони на шляху природного оволодіння навичками відтворення звуків різної висоти та розвитку в них звуковисотного й ладового слуху.

Зазначимо, що в таких випадках доцільно розпочинати роботу у звичному для школяра діапазоні й формувати в нього відчуття збігу взірця та звучання свого голосу на довгих, протяжних звуках, що дозволить відокремити мовну й співочу інтонацію, сформувати відчуття зв'язку дихання із звуковисотним інтонуванням. Поступовому розширенню діапазону будуть сприяти транспонування вже знайомих поспівок, їх інтонування з рухами рук, що моделюють висотні співвідношення та сприяють удосконаленню координації й свідомого ставлення до будови мелодійних зворотів.

Варто зазначити, що є випадки, коли застосування виключно колективних форм подолання існуючих у «складних» школярів вокально-фонаційних проблем не спрацьовує, тому їм потрібно приділити індивідуальну увагу, створити умови для концентрації та активізації слухової уваги, зрушення діапазону з «мертвої зони».

Надалі важливо дотримуватися принципу системності й послідовності ускладнення інтонаційного матеріалу: це положення стосується вокального виховання дітей усіх категорій, про що буде йтися нижче.

Звернемося тепер до особливостей роботи з дітьми зі слабкою нервовою системою. Передусім зазначимо, що для них характерними є перевага процесів гальмування, швидка втомлюваність, низький тонус м'язового корпусу. Головними проблемами в їх навчанні співу є відсутність діафрагмальної опори у процесі звукоутворення, повільне формування умовних рефлексів, зокрема – потреба в «розжовуванні» всіх понять і багатократному повторенні дій, які мають автоматизуватися й перетворюватися на співацькі навички.

У роботі з такими учнями надзвичайно важливо навчати їх концентрувати увагу на інтонаційних завданнях, тому рекомендовані вище вправи, як-от: слухання звуку із заплющеними очима, обговорення

послідовності дій у їх виконанні також мають використовуватися. Крім того, доцільно згадати про спосіб, який рекомендують психологи для активізації роботи кори головного мозку, а саме – дрібну роботу пальців рук або стискання пальців у кулак і їх розтискування (цю вправу вчителі нерідко пропонують учням молодших класів нібито для відпочинку рук). Цей прийом має передувати співочим вправам, що дозволить підвищити швидкість утворення в учнів умовно-рефлексивного зв'язку між слуховим образом і фонаційно-співочими діями.

Крім того, не менш важливо активізувати в цих школярів навички дихання, тому для цих учнів надзвичайно корисними будуть відомі ігрові вправи «показати, як дихає собака в спекотну погоду», спів на стакато (радість – «о!», «о!», «о!», подив – «ух!», «ух!», «ух!» тощо), що дозволить відчути й активізувати роботу м'язів.

Як правило, в цих учнів також існує проблема звукоутворення у відносно високому діапазоні, пов'язана з тим, що їх утворення потребує більш активної подачі звуку. З цією метою доцільно розучувати двозвучні поспівки, в яких більш високий звук припадає на сильну долю: транспонуючи таку поспівку, учні навчаються співати й більш високі звуки. Застосування зазначеного комплексу вправ дозволяє досягти позитивних зрушень у інтонуванні учнями найпростіших інтонаційних зворотів.

Подальший процес формування навичок важливо організовувати на основі послідовного ускладнення ігрових вправ і репертуару. Звернемо увагу на необхідності їх координації: інтонаційні вправи мають передувати музичному матеріалу пісень, готуючи слухові уявлення й фонаційну техніку до їх використання в мелодіях, завдяки чому процес запам'ятовування пісень значно полегшується та створюються умови для їх художньо-виразного виконання.

Натомість, у широкій практиці нерідко виникає невідповідність добору музичного матеріалу принципу його послідовності й системності ускладнення. Звернемося з цього приводу до методики навчання співу, вироблених у межах релятивної методики, яка будується на засадах єдності ладово-інтонаційних вправ і пісенного репертуару.

Не вдаючись у детальний аналіз цієї методики, зазначимо, що завдяки інтонаційній єдності всіх співочих завдань учні оволодівають здатністю свідомо оперувати ладово-еталонними послідовностями й на цих засадах легко розучувати пісні, що побудовані на вже знайомих інтонаційних елементах.

Зазначимо, що при цьому необхідно вирішувати проблему інтересу дітей до однотипного (певним чином одноманітного) музичного матеріалу. Задля цього важливо широко застосовувати дитячі народні й авторські пісні-ігри, добирати художньо-привабливі, емоційно-різноманітні пісенні твори, навчати учнів виразно їх виконувати, а також урізноманітнювати форми їх виконання (додавати рухово-ігрові елементи, ритмовий акомпанемент, діалогічну форму виконання, застосовувати атрибутику, інструментальні фонограми для збагачення партії акомпанементу тощо). Відтак, ідея інтонаційної спорідненості

ладових вправ і пісенного матеріалу має враховуватись у плануванні навчального процесу на уроках музичного мистецтва.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи, зазначимо, що розглянуті вище завдання та вправи корисні всім учням, тому їх доцільно застосовувати на уроках музики в умовах колективного навчання школярів, що дозволить досягати позитивних результатів у розвитку в них ладового слуху й навичок співу.

Подальші перспективи дослідження питань формування в школярів молодших класів вокальних навичок стосуються проблеми репертуару, його різноманіття, стилістики, навчання учнів їх якісному й виразному виконанню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теплов, Б. М. (1947). *Психология индивидуального развития вопросы художественного воспитания*. Москва – Ленинград: Известия АПН РСФСР.
2. Кён, Н. Г. (2008). Пути модернизации вокально-профессиональной подготовки будущего учителя музыки. *Искусство и культура*. Витебск. изд-во ВГУ имени П. М. Машерова.
3. Костюк, А. Г. (1963). *Сприймання музики і художня культура слухача*. Київ: Радянська школа.
4. Курчинка, М. (2017). *Ребенок с характером*. Москва: Альпина Паблишер.
5. Ян, Сяохан (2015). Пропедевтика типових помилок у навчальній практиці іноземних магістрантів – вокалістів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 18 (23).

РЕЗЮМЕ

Чжу Цянь. К вопросу о повышении эффективности методики формирования певческих навыков у учащихся младших классов.

В статье рассмотрены вопросы формирования у учащихся младших классов навыков пения. Цель статьи – освещение актуальных проблем, типичные для широкой практики обучения пению школьников, а также методов их преодоления студентами в педагогической практике.

Значимость освещаемых вопросов объясняется тем, что пение является одной из самых демократических, важных для музыкального воспитания будущих поколений, форм музицирования.

На основе метода аналогии введено понятие «пропедевтика педагогических ошибок», под которым понимается способность к упреждению ошибок, которые совершаются на основе использования неэффективных методов формирования вокальных навыков у школьников. Метод типологизации позволил классифицировать проблемы, характерные для вокального развития школьников младших классов. Обоснована психологическая основа их происхождения у плохо интонирующих учеников, связанная с избыточной активностью одних и пониженным тонусом нервной системы других

школьников. Раскрыты особенности психических процессов учеников этих групп: восприятия, внимания, способности к координации слуховых образов и их голосового воспроизведения, скорости и прочности формирования практических (вокально-исполнительских) навыков. Рассмотрены организационные формы и приемы, способствующие преодолению существующих у этих школьников проблем в развитии звуковысотного и ладового слуха, методы формирования навыков вокального интонирования.

Определены дальнейшие перспективы исследования, связанные с формированием у школьников навыков художественно-выразительного исполнения песенного репертуара.

Ключевые слова: учитель музыкального искусства; школьники младших классов; формирование навыков пения.

SUMMARY

Zhu Qian. On the issue of improving the effectiveness of formation of primary school pupils' singing skills.

The article deals with formation of primary school pupils' singing skills. The aim of the article is to highlight current issues that are typical for the general practice of teaching pupils to sing, as well as methods of their overcoming by students in teaching practice.

The importance of the highlighted issues is explained by the fact that singing is one of the most democratic forms of music playing that are important for music education of future generations.

On the basis of the method of analogy, the concept of "propaedeutics of pedagogical errors" has been introduced, which is understood as the ability to anticipate errors that are made on the basis of the use of ineffective methods of forming vocal skills among schoolchildren. The method of typologization allowed classifying the problems which are characteristic for the vocal development of primary school pupils. The psychological basis of their origin in poorly intoning pupils is substantiated; it is associated with excessive activity of some and reduced tone of the nervous system of other schoolchildren. The peculiarities of mental processes of pupils of these groups are revealed: perception, attention, ability to coordinate hearing images and their voice reproduction, speed and strength of formation of practical (vocal-performing) skills. The organizational forms and techniques that help to overcome the existing problems of these students in the development of pitch and modal hearing, methods of forming vocal intonation skills are considered.

Further research prospects, associated with development of the skills of artistic-expressive performance of the song repertoire among schoolchildren are identified.

Key words: musical art teacher; primary school children; formation of singing skills.